

**YAKKAKURASH SPORT TURLARI BO‘YICHA TRENERLARNING
INDIVIDUAL RAQAMLI KASBIY PROFILINI SHAKLLANTIRISH
METODIKASI**

O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

Ta’lim sifati nazorati bo‘limi boshlig‘i

Pedagogika fanlari nomzodi, professor.

F.K.Turdiyev

E-mail. farkhod.turdiyev@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada boks, sport kurashlari va qilichbozlik bo‘yicha trenerlarning kasbiy faoliyatini kompleks tashxislash natijalarini individual raqamli kasbiy profilga birlashtirish metodikasi asoslanadi. Kasbiy faoliyatning oltita funksional komponenti, diagnostik ko‘rsatkichlarni 0–3 ballda baholash, natijalarni 0–100 foiz oralig‘iga me‘yorlashtirish, profil konfiguratsiyasini talqin qilish va takroriy diagnostika orqali yangilash bosqichlari yoritiladi. Raqamli profil avtomatik reyting emas, balki trenerning kasbiy imkoniyatlari va qiyinchiliklarini pedagogik jihatdan tahlil qilish vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: yakkakurashlari sport turlari, trener, kasbiy mahorat, raqamli profil, diagnostika, individuallashtirish, kasbiy qiyinchilik, monitoring.

Аннотация. В статье обоснована методика формирования индивидуального цифрового профессионального профиля тренеров по боксу, спортивной борьбе и фехтованию. Раскрыты шесть функциональных компонентов профессиональной деятельности, этапы отсценки по шкале 0–3 балла, нормирования показателей в диапазоне 0–100 %, педагогической интерпретации и динамического обновления профиля. Профиль рассматривается как информационно-диагностическая основа индивидуализации, а не как автоматическая система ранжирования тренеров.

Ключевые слова: спортивные единоборства, тренер, профессиональное мастерство, цифровой профиль, диагностика, индивидуализация.

Abstract. The article substantiates a method for developing an individual digital professional profile of boxing, wrestling and fencing coaches. It describes six functional dimensions of coaching activity, behavioural scoring on a 0–3 scale, normalization to 0–100%, pedagogical interpretation, and repeated assessment. The profile serves as a dynamic diagnostic basis for individualized professional development rather than an automated coach-ranking mechanism.

Keywords: combat sports, coach, professional competence, digital profile, diagnostics, individualization.

Kirish. Yakkakurash sport turlari bo'yicha trenerlarning kasbiy mahorati faqat nazariy bilimlar yoki ish staji bilan cheklanmaydi. Mashg'ulot va musobaqa jarayonida u vaziyatni tahlil qiladi, uning ehtimoliy rivojini bashorat qiladi, maqbul qarorni tanlaydi, tayyorgarlik jarayonini modellashtiradi, ta'sir natijalarini nazorat qiladi hamda zarur hollarda harakatlarini tuzatadi. Mazkur funksiyalar o'zaro bog'liq bo'lsa-da, har bir trenerda turlicha rivojlangan bo'lishi mumkin. Shu sababli umumiy ball yoki malaka toifasi kasbiy imkoniyatlarning ichki tuzilishini to'liq ifodalamaydi [1; 2].

Kasbiy rivojlanishni individuallashtirish uchun diagnostik ma'lumotlarni yagona tizimga keltirish, turli funksiyalar bo'yicha natijalarni o'zaro qiyoslash va ularning vaqt davomida o'zgarishini kuzatish talab etiladi. Raqamli texnologiyalarning pedagogik ahamiyati ma'lumotlarni yig'ish bilan emas, balki ularni mazmunli tahlil qilish va asoslangan kasbiy-rivojlantiruvchi qarorlarni tayyorlash imkoniyati bilan belgilanadi [3; 4].

Sport yakkakurashlarining texnik-taktik xususiyatlari farqlanishiga qaramay, trenerning tahlil, prognoz, qaror qabul qilish, modellashtirish, korreksiya va nazorat-baholash funksiyalari umumiy funksional asosni tashkil etadi. Demak, tashxislash mezonlari funksional jihatdan umumiy, diagnostik vaziyatlar mazmuni esa sport turiga moslashtirilgan bo'lishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi — yakkakurash sport turlari bo'yicha trenerlarning kasbiy faoliyati natijalarini integratsiyalash asosida individual raqamli kasbiy profil shakllantirish metodikasini ilmiy-metodik jihatdan asoslash.

Tadqiqotning obyekti — boks, sport kurashlari va qilichbozlik bo'yicha trenerlarning kasbiy faoliyatini diagnostika qilish jarayoni.

Tadqiqotning predmeti — trener kasbiy faoliyatining oltita funksional komponentini baholash, diagnostik ma'lumotlarni raqamli profilga birlashtirish va uni pedagogik talqin qilish usullari.

Tadqiqotning vazifasi — kasbiy faoliyatga oid birlamchi diagnostik ma'lumlardan individual raqamli profil shakllantirishning bosqichlari, baholash mezonlari va dinamik yangilash tartibini asoslash.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi — trenerning tahliliy, prognostik, vaziyatga oid qaror qabul qilish, modellashtirish, korreksion va nazorat-baholash faoliyati ko'rsatkichlarini yagona individual raqamli kasbiy profilga integratsiyalashning bosqichma-bosqich tartibi aniqlashtirildi. Xususi diagnostik ko'rsatkichlarni mezonli baholash, funksional komponentlar bo'yicha me'yorlashtirish, ularning individual

nisbatini pedagogik talqin qilish va takroriy diagnostika orqali metodik bog‘liqlik asoslandi.

Tadqiqotning tashkil qilinishi va uslublari. Tadqiqotning qiyosiy-diaagnostik qismida jami 158 nafar trener, jumladan, boks bo‘yicha 64 nafar, sport kurashlari bo‘yicha 58 nafar va qilichbozlik bo‘yicha 36 nafar mutaxassis qamrab olingan. Kasbiy faoliyatni o‘rganishda pedagogik kuzatuv, video tahlil, kasbiy ahamiyatga ega vaziyatlarni modellashtirish, so‘rov va suhbat, kasbiy qarorlarni tahlil qilish hamda ekspert baholash usullari qo‘llanilgan. So‘rov natijalari mustaqil ravishda kasbiy mahoratning isboti deb qabul qilinmagan; ular amaliy harakatlar va qarorlarni baholash ma’lumotlari bilan birgalikda talqin qilingan.

Diaagnostik topshiriqlarda trenerdan vaziyatning muhim belgilarini ajratish, ehtimoliy o‘zgarishlarni oldindan ko‘rish, muqobil harakatlarni asoslash, pedagogik ta’sirni tanlash va uning natijalarini nazorat qilish talab etilgan. Vaziyatlar sport turining o‘ziga xos mazmunini saqlagan holda yagona kasbiy funksiyani tekshirish tamoyiliga muvofiq tuzilgan. Shu tariqa turli sport turlarida bir xil texnik harakatlar emas, balki funksional jihatdan qiyoslanadigan kasbiy qarorlar baholangan.

Har bir xususiy diagnostik ko‘rsatkich kuzatiladigan xatti-harakat deskriptorlari asosida 0 dan 3 ballgacha baholangan. Bir komponentga mansub xususiy ko‘rsatkichlar birlashtirilib, olingan natija maksimal mumkin bo‘lgan ballga nisbatan foizga o‘tkazilgan. Mazkur me‘yorlashtirish turli komponentlar ko‘rsatkichlarini yagona 0–100 % shkalada taqdim etish imkonini beradi [5; 6].

Natijalar va ularning muhokamasi. Individual raqamli kasbiy profil trenerning kasbiy harakatlari va qarorlarini baholash natijalarining tartiblangan raqamli ifodasi sifatida belgilandi. Unda oltita komponent ajratildi: tahliliy (A), prognostik (Pr), vaziyatga oid qaror qabul qilish (SR), modellashtirish (M), korreksion (C) va nazorat-baholash (CE). Har bir trener uchun profil quyidagi vektor ko‘rinishida ifodalanadi:

$$DP_i = (A_i; Pr_i; SR_i; M_i; C_i; CE_i).$$

Bu yerda DP_i — i-trenerning individual raqamli kasbiy profili; qolgan belgilar tegishli funksional komponentlarning me‘yorlashtirilgan ko‘rsatkichlaridir. Vektorning asosiy ahamiyati sonlarni mexanik qo‘shishda emas, balki ularning o‘zaro nisbati va individual konfiguratsiyasini ko‘rsatishdadir. O‘rtacha ko‘rsatkichlari o‘xshash ikki trenerda ayrim funksiyalar yuqori, boshqalari nisbatan past bo‘lishi mumkin.

Profil shakllantirish olti bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda kasbiy ahamiyatli vaziyatlar bo‘yicha birlamchi ma’lumotlar to‘planadi. Ikkinchi bosqichda harakat va qarorlar xususiy diagnostik ko‘rsatkichlarga aylantiriladi va 0–3 ball bilan

baholanadi. Uchinchi bosqichda ko'rsatkichlar oltita funksional komponent bo'yicha umumlashtirilib, 0–100 % diapazoniga me'yorlashtiriladi.

To'rtinchi bosqichda oltita komponentning individual nisbati va profil konfiguratsiyasi aniqlanadi. Beshinchi bosqichda natijalar kasbiy vaziyatning mazmuni, xatolarning xususiyati, qiyinchiliklarning takrorlanishi va ehtimoliy funksional bog'liqliklari hisobga olingan holda pedagogik talqin qilinadi. Oltinchi bosqichda taqqoslanadigan sharoitda takroriy diagnostika o'tkazilib, profil yangilanadi (1-jadval).

1-jadval

Individual raqamli kasbiy profilni shakllantirishda diagnostik ma'lumotlarni integratsiyalash darajalari

Daraja	Tahlil birligi	Natija
I. Birlamchi	Trenerning javobi, harakati yoki qarori	Birlamchi diagnostik ma'lumot
II. Indikator	Xususiylar diagnostik ko'rsatkich	0–3 ballda baholash
III. Komponent	Oltita komponentdan biri	0–100 % me'yorlashtirilgan ko'rsatkich
IV. Profil	Oltita komponentning o'zaro nisbati	Kasbiylar faoliyatning individual konfiguratsiyasi
V. Talqin	Kasbiylar imkoniyatlar va diagnostik ahamiyatli qiyinchiliklar	Kasbiylar faoliyat individual tuzilishining mazmunli tavsifi
VI. Dinamika	Dastlabki va takroriy profil	Kasbiylar faoliyatning individual dinamikasi

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, profil tayyor raqamli baho emas, balki birlamchi harakatdan boshlanib, pedagogik talqin va dinamik kuzatuvga davom etadigan ko'p darajali axborot tuzilmasidir. Bu tartib ma'lumotlar manbasini saqlab qolishga, har bir komponentning qaysi xususiylar ko'rsatkichlar asosida shakllanganini tekshirishga va keyingi o'zgarishlarni mazmunli baholashga xizmat qiladi.

Komponent ko'rsatkichi quyidagi nisbat asosida hisoblanadi: $P_i = (X_i / X_{max}) \times 100 \%$, bu yerda X_i — muayyan komponent bo'yicha to'plangan haqiqiy ball, X_{max} — shu komponent uchun mumkin bo'lgan eng yuqori ball. Me'yorlashtirilgan ko'rsatkich

an'anaviy testdagi to'g'ri javoblar foizi emas; u kasbiy harakat belgilarining belgilangan diagnostik shkalaga nisbatan namoyon bo'lish darajasini ifodalaydi.

Me'yorlashtirilgan natijalarni talqin qilish uchun to'rtta metodik diapazon ajratildi: 0–24,9 % — past; 25,0–49,9 % — yetarli darajadan past; 50,0–74,9 % — yetarli; 75,0–100 % — yuqori. Ushbu chegaralar diagnostika va talqin qilishni birxillashtirish uchun qabul qilingan bo'lib, ularni empirik isbotlangan umummajburiy me'yor yoki trener mahoratining tabiiy chegaralari sifatida tushunish mumkin emas.

Ayniqsa, nisbatan past ko'rsatkichni avtomatik ravishda tasdiqlangan kasbiy defitsit deb baholash noto'g'ri. Masalan, korreksion komponentning nisbatan past bo'lishi trenerning pedagogik ta'sirni o'zgartirishda qiyinchilikka duch kelayotganini ko'rsatishi mumkin, ammo bunday xulosa vaziyat murakkabligi, kuzatilgan xatolar, boshqa komponentlar bilan nisbat va takroriy diagnostika natijalari orqali tekshirilishi kerak. Bir komponentdagi qiyinchilikning boshqa funksiyalarga ta'siri ham isbotlangan sababiy bog'liqlik deb emas, balki dastlab diagnostik taxmin sifatida qoraladi.

Raqamli profil tarkibida sport turi, trenerning ma'lumoti, kasbiy tajribasi va malaka toifasi kabi kontekst ma'lumotlari ham saqlanadi. Biroq ular funksional komponent balliga qo'shilmaydi va mustaqil ravishda kasbiy-rivojlantiruvchi ustuvorlikni belgilamaydi. Ularning vazifasi — olingan natijalarni to'g'ri pedagogik talqin qilish va guruhlar o'rtasidagi qiyoslashga sharoit yaratish.

Individual profilni vizuallashtirishda oltita koordinat bo'yicha radial diagrammadan foydalanish mumkin. Dastlabki va takroriy profillarni bir tasvirda ko'rsatish komponentlar nisbatining o'zgarishini ochib beradi. Biroq diagrammaning geometrik shakli mustaqil diagnostik hukm chiqarish uchun yetarli emas; u xususiy ko'rsatkichlar va kasbiy vaziyatlar tahlilini to'ldiradi, xolos.

Takroriy baholashda har bir komponentning o'zgarishi $\Delta P = P_{yakun} - P$ dastlab nisbati orqali aniqlanadi. Bu yerda natijaning o'sishi bilan bir qatorda o'zgarishning turli kasbiy vaziyatlarda saqlanishi, komponentlar o'rtasidagi nisbatning qayta tashkil topishi va aniqlangan qiyinchiliklarning kamayishi baholanadi. Shu bois raqamli profil statik "kasbiy portret" emas, balki yangilanib boruvchi diagnostik tizim hisoblanadi.

Metodikaning amaliy ahamiyati shundaki, trenerlarni umumiy reyting asosida saralash o'rniga, har bir mutaxassisning kasbiy funksiyalari o'rtasidagi nisbatni ko'rish mumkin bo'ladi. Bu individual rivojlanish ehtiyojlarini belgilash uchun axborot asosini yaratadi. Biroq aniq kasbiy defitsitni tasdiqlash, ustuvor vazifani tanlash va rivojlantiruvchi trayektoriyani belgilash pedagogik tahlil hamda qo'shimcha tekshirishni talab qiladi.

Mazkur yondashuvning sport turlari o'rtasida qo'llanish imkoniyati yagona funksional komponentlar va baholash mezonlariga tayanadi. Boks, sport kurashlari va qilichbozlikda diagnostik topshiriqlarning predmet mazmuni turlicha bo'lsa ham, ular orqali tekshiriladigan tahlil, prognoz, qaror qabul qilish va boshqa kasbiy funksiyalar qiyoslanadi. Shu bilan birga, metodikani boshqa sport turiga ko'chirishda vaziyatlar mazmuni va pedagogik talqinni moslashtirish shart.

Raqamli kasbiy profil ishonchli talqin qilinishi uchun har bir funksional komponentga tegishli kuzatiladigan harakatlar bir xil baholash mantig'i asosida qayd etilishi zarur. Shu maqsadda diagnostik topshiriqlarning natijalari 0 dan 3 ballgacha bo'lgan to'rt pog'onali mezonli shkalada baholanadi (2-jadval). Bunda ball faqat javobning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanini emas, balki qarorning mustaqilligi, asoslanganligi, vaziyat sharoitiga mosligi va o'zgaruvchan sharoitda qo'llanish imkoniyatini ham ifodalaydi.

2-jadval

Diagnostik ko'rsatkichlarni miqdoriy-sifat jihatdan baholashning yagona shkalasi

Ball	Tavsif	Mazmuniy talqin
0	Ko'rsatkich namoyon bo'lmagan	Kasbiy harakat mavjud emas yoki qaror vaziyatning muhim shartlariga mos kelmaydi.
1	Namoyon bo'lish darajasi past	Ayrim to'g'ri elementlar mavjud, biroq harakat yoki qaror parchalangan, yetarlicha asoslanmagan va jiddiy tuzatishni talab etadi.
2	Namoyon bo'lish darajasi yetarli	Asosiy shartlar hisobga olingan, harakat yoki qaror umuman mos va asoslangan, biroq ayrim noaniqliklar, to'liqsizlik yoki cheklanishlar saqlanadi.
3	Namoyon bo'lish darajasi yuqori	Ko'rsatkich vaziyatning muhim shartlari va ehtimoliy o'zgarishlarini hisobga olgan holda to'liq, mustaqil, asoslangan va variativ namoyon bo'ladi.

Mazkur yondashuv trenerlarning kasbiy faoliyatini birgina umumiy baho bilan cheklamasdan, har bir harakatning sifat xususiyatlarini ochish imkonini beradi. Masalan, tahliliy komponentda muhim belgilarni ajratish, prognostik komponentda vaziyatning

ehtimoliy rivojlanishini asoslash, korreksion komponentda esa yangi ma'lumot paydo bo'lganda dastlabki qarorni maqsadga muvofiq o'zgartirish darajasi baholanadi.

Baholashdagi mazkur to'rt pog'onali shkala birlamchi diagnostik ma'lumotlarni raqamlashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, 0–3 ballning mazmuniy talqini har bir xususiy ko'rsatkich uchun aniq xatti-harakat deskriptorlari bilan to'ldirilishi lozim. Aks holda bir xil ball turli ekspertlar tomonidan turlicha tushunilishi va profilning qiyoslanuvchanligi pasayishi mumkin.

Shkala bo'yicha to'plangan ball keyinchalik komponent darajasida me'yorlashtiriladi. Bu turli miqdordagi xususiy ko'rsatkichlarga ega funksional komponentlarni umumiy 0–100 foizlik o'lchovda taqqoslashga imkon beradi. Biroq foiz ko'rsatkichi o'z-o'zidan trenerning kasbiy faoliyati haqida yakuniy pedagogik xulosa chiqarish uchun yetarli emas: unga vaziyatning murakkabligi, harakatlarning barqarorligi va xatolarning amaliy oqibatlari bilan birgalikda baho berish zarur.

Individual raqamli profilni amaliy qo'llashda birinchi navbatda komponentlar o'rtasidagi nomutanosiblik tahlil qilinadi. Masalan, trener vaziyatni to'g'ri tahlil qilsada, sharoit o'zgarganda qarorni o'z vaqtida tuzata olmasligi mumkin. Bunday holatda korreksion komponent ko'rsatkichi nisbatan past bo'lishi kasbiy rivojlanishning ehtimoliy ustuvor yo'nalishini ko'rsatadi, ammo bu xulosa qo'shimcha vaziyatli topshiriqlar orqali tekshiriladi.

Raqamli profil statik hujjat sifatida emas, balki qayta baholash orqali yangilanadigan diagnostik vosita sifatida qaraladi. Dastlabki va takroriy natijalarni taqqoslashda faqat foiz o'sishi emas, balki trenerning yangi, murakkabroq yoki odatdagidan farq qiluvchi kasbiy vaziyatlarda o'z harakatlarini asoslay olishi ham tahlil qilinadi. Bu yondashuv kasbiy rivojlanishda yuzaga kelgan o'zgarishlarning amaliy ahamiyatini aniqlashga xizmat qiladi.

Xulosalar.

1. Individual raqamli kasbiy profil trener faoliyatining oltita funksional komponentini birlashtiruvchi dinamik diagnostik tuzilma sifatida asoslandi. Uni shakllantirish birlamchi kasbiy harakat va qarorlarni qayd etish, xususiy ko'rsatkichlarni mezonli baholash, komponentlar darajasida me'yorlashtirish va natijalarni pedagogik talqin qilish bosqichlarini qamrab oladi.

2. Profil komponentlarining o'zaro nisbati bir xil umumiy natijaga ega trenerlarda ham kasbiy imkoniyatlar va diagnostik ahamiyatli qiyinchiliklarning turlicha

konfiguratsiyasini aniqlashga yordam beradi. Shu sababli faqat integral ballga tayanish yetarli emas.

3. To'rt pog'onali mezonli baholash va natijalarni 0–100 % shkalaga me'yorlashtirish diagnostik ma'lumotlarni taqqoslashga xizmat qiladi, biroq past ko'rsatkichni kasbiy defitsitning avtomatik isboti deb talqin qilish mumkin emas.

4. Takroriy diagnostika orqali profilni yangilash kasbiy faoliyatdagi o'zgarishlarni kuzatishga imkon beradi. Raqamli ma'lumotlar pedagogik qarorni almashtirmaydi, balki individual kasbiy takomillashtirishni asoslash uchun axborot-tahliliy zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. — М.; Воронеж: МПСИ; НПО «МОДЭК», 2004. — 750 с.
2. Деркач А. А., Исаев А. А. Педагогическое мастерство тренера. — М.: Физкультура и спорт, 1981. — 376 с.
3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высшая школа, 1990. — 117 с.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма. — М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. — 308 с.
5. Лакин Г. Ф. Биометрия. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Высшая школа, 1990. — 352 с.
6. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология научного исследования. — М.: Либроком, 2010. — 280 с.